

Наталія Дічек – доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу історії та філософії освіти Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ, Україна.

Коло наукових інтересів: історія української та зарубіжної освіти, методологія історико-освітніх досліджень, історико-педагогічна біографістика, макаренкознавство в англомовних країнах.

✉ n.p.dichek@gmail.com

id <https://orcid.org/0000-0002-2185-3630>

УДК 37.0(091):94(477):37.091.12:316.647.5

<https://doi.org/10.32405/2411-1317-2026-1-142-152>

Подано до редакції: 08.03.2026

Прийнято після рецензування: 05.04.2026

Затверджено до друку: 27.04.2026

Опубліковано: 28.04.2026

КУРС ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ ЯК НЕВИЧЕРПНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ / ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ В МАЙБУТНІХ ОСВІТЯН

Анотація. У статті викладено авторську рефлексію потенційного ресурсу освітнього компонента історії національної освіти для посилення формування національної пам'яті та національного самоусвідомлення у здобувачів освіти другого і третього рівнів насамперед педагогічної освіти у річищі викликів доби воєнного стану, спричиненого повномасштабною російською агресією проти України.

Мета статті – базуючись на викликах, потребах сьогодення та на сучасній державній політиці історичної пам'яті України довести доцільність уведення обов'язкового викладання студентам педагогічних спеціальностей освітнього компонента історії національної освіти як дієвого чинника продовження формування національної історичної пам'яті.

Методологія дослідження порушених питань ґрунтується на джерельному пошуку та ретроспективному аналізі документальних та інтерпретаційних текстів, у яких розкриваються підходи до розуміння офіційною владою та дослідниками понять, зазначених у назві й меті статті, що сукупно репрезентують сучасний дискурс у галузі експлікації історичної пам'яті та засобів її формування. Текстовий аналіз також здійснювався в руслі герменевтичного підходу до витлумачення дібраних текстів, що передбачає смисловий аналіз мовних форм і конструктів.

Аргументовано, що повномасштабне вторгнення сусіда-агресора на терени Української держави актуалізувало проблему захисту історико-культурної спадщини нашого народу, зокрема національної пам'яті в галузі освіти, особливо рідної мови. Кожен майбутній освітянин, а не лише фаховий історик, має набути компетентності у збереженні й захисті історичної пам'яті, яка має ідентифікаційне, світоглядне, патріотично орієнтоване призначення.

Розкрито потенційні можливості освітнього компонента історії національної освіти, де акцент зроблено на історії боротьби українців за рідномовну просвіту, на значущості висвітлення ролі закордонних українців в обороні рідного слова і традицій, що втілює ідею української соборності, а також на важливості осягнення майбутніми освітянами сучасного законодавчого складника державної політики національної пам'яті Українського народу.

Ключові слова: національна пам'ять; історична пам'ять; рідна мова; рідномовна освіта; закордонна діаспора; політика національної пам'яті.

Постановка проблеми. Нагальність дослідження шляхів формування в сучасній українській молоді, особливо в майбутніх освітян, патріотично орієнтованої моделі національної пам'яті загострена насамперед викликами доби воєнного стану, спричиненого вже понад чотирирічною повномасштабною російською агресією проти України і, відповідно, викликами інформаційної війни, що ведеться проти нашої держави, а також розумінням того, «що однією із складових збройної агресії Російської Федерації є прагнення позбавити українців їхньої історичної пам'яті» (Верховна Рада України, 2025)

Для нашого дослідження принципово важливим є функція історичної пам'яті, яка спрямована на ствердження національної ідентичності й працює на виховання в молодій людині національно-патріотичного світорозуміння і самоусвідомлення. Явище «бусифікації», про яке нині багато сперечаються в суспільному просторі України, на нашу думку, є почасти результатом недопрацювання, зокрема й освітян, у галузі формування національної самоідентифікації і пов'язаним з цим неналежним розвитком у молоді оборонних та патріотичних відчуттів та настроїв, а головне – почуття обов'язку перед Батьківщиною.

Вище виокремили вагомість забезпечення національної налаштованості свідомості у майбутніх освітян, бо саме на них покладається завдання імплементації патріотичних почуттів у наступних поколіннях громадян України, починаючи з дітей дошкільного віку.

Освітяни несуть своїм учням, вихованцям ті патріотичні переконання, які значною мірою мають бути розвинутими в них самих у студентські роки у процесі здобуття національної за духом і змістом професійної освіти. Саме до змісту вищої освіти прагнемо повернути увагу. Згідно із Законом «Про вищу освіту» (2014) у цьому змісті освіти передбачалися ті чи ті за обсягом (на розсуд конкретного закладу вищої освіти (ЗВО)) курси історії України, започатковані ще на початку 2000-х років. І це позитивно, але водночас поступово, особливо з кінця 2010-х років, з освітніх програм, зокрема педагогічних ЗВО, поступово зникли курси історії української педагогіки або, як тепер сучасніше звучить, історії української освіти¹. Хіба може фахівець, у нашому випадку майбутній освітянин, не вивчати історію національної освітньої галузі, яка багатьма «нитками» пронизує канву національної історії і є свідченням націє- і державотвірних процесів в Україні?

Аналіз актуальних досліджень і публікацій з проблеми. Загалом останніми десятиліттями у світі спостерігається загальне зростання інтересу до концептуалізації таких понять, як колективна пам'ять й історична свідомість, що використовуються в аналізі процесу історизації сучасності та її зав'язків з минулим і майбутнім (López, 2014).

В Україні питанням історичної пам'яті, шляхів її моделювання і використання у формуванні національно-патріотичного світосприйняття присвячено чимало досліджень. Обговорення точаться довкола визначення поняття «історична пам'ять» та близьких термінів і їх різновидів – Ю. Ганжуров (2018), А. Киридон (2009, 2017), Л. Нагорна (2012–2013). Дослідники розкривають також різні аспекти формування історичної пам'яті у процесі вивчення дисциплін (переважно – історичного профілю) у вищій школі – О. Дручек (2025), Н. Городня (2018), Л. Макаренко (2025), Н. Макогончук, І. Горячок, М. Юзик (2024), Е. Сушко (2017), М. Філіпович (2023), Г. Фінін, Д. Руднік, Е. Хряпін (2023), Л. Хмельницька (2024). Розгляду зв'язку історичної пам'яті з ідеологією суспільного життя, з розв'язанням завдань розвитку української нації і протидії перекоцуренням історії України присвятили дослідження Т. Васильківська і Т. Бевз (2022), М. Мирний (2020), Ю. Руденко (2020), М. Сова і С. Деніжна (2022).

У ході свого джерельного пошуку й аналізу окремо зверталися до висвітлення взаємозв'язку історичної пам'яті та політики історичної пам'яті, оскільки у практикоорієнтованому контексті варто відштовхуватися від того, що зазначено у ст. 3 Закону України «Про

¹ Свідомі, що в деяких ЗВО такий або схожий за змістом курс може бути включено до освітніх компонентів за вибором або він існує як модуль (чи модулі) в інтегрованих курсах з педагогіки. Але, як свідчить сучасна практика, вже й курс педагогіки не є обов'язковим освітнім компонентом.

вищу освіту», а саме: «Державну політику у сфері вищої освіти визначає Верховна Рада України, а реалізують Кабінет Міністрів України та центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки» (Верховна Рада України, 2014). Серед принципів такої політики є «сприяння утвердженню української національної та громадянської ідентичності, вихованню патріотизму, формуванню оборонної свідомості» (там само). Наголосимо, що цей підпункт було додано до тексту Закону в грудні 2022 р.¹, що аргументує розуміння владою нагальної важливості здійснення впливу на розвиток парадигми історичної пам'яті в національних інтересах. Проблеми політики національної пам'яті розглядали у своїх студіях В. Баба (2017), Г. Касьянов (2017), І. Ковальська-Павелко (2022), О. Михайлова (2022), Л. Чупрій і Кан Ден Сік (2020). В. Яблонський, В. Лозовий, О. Валевський, С. Здіорук (2019).

Однак, попри наявні студії, залишається теоретичний простір для нових інтерпретацій і досліджень щодо формування історичної пам'яті та її кореляції з політикою національної пам'яті, яка безпосередньо стосується питання влади, а отже, й шляхів формування національної ідентичності в молоді засобами освіти.

Мета статті – базуючись на викликах, потребах сьогодення та на державній політиці історичної пам'яті України, довести доцільність уведення обов'язкового викладання студентам педагогічних спеціальностей освітнього компонента історії національної освіти як дієвого чинника продовження формування національної історичної пам'яті.

Методологія. Дослідження порушених питань здійснено на основі джерельного пошуку й ретроспективного аналізу документальних та інтерпретаційних текстів, у яких розкриваються підходи до розуміння офіційною владою та авторами понять, зазначених у назві й меті статті, що сукупно репрезентують сучасний дискурс у галузі експлікації історичної пам'яті та засобів її формування. Текстовий аналіз також проводився в руслі герменевтичного підходу до витлумачення дібраних текстів, що передбачає смисловий аналіз мовних форм і конструктів. Історико-генетичний підхід уможливив з'ясування історичних інтелектуальних контекстів розглядуваної проблеми і конструювання умовиводів щодо неповноти використуваних способів впливу на процес формування в сучасній українській молоді національної / історичної пам'яті. Застосування зіставно-порівняльного аналізу дало змогу виокремити універсальне й одиничне в авторських тлумаченнях, на основі чого аргументовано певні узагальнення і висновки та окреслено перспективи подальших досліджень.

Результати та обговорення. Сфера самоідентифікації людини належить до світоглядного дискурсу, в якому чільне місце посідає дискурс минулого, як пам'ять і контрпам'ять. Політизація історії породжує так звані битви за минуле, в яких важливу роль відіграють комеморативні практики, що визнаються актами передавання нащадкам світоглядно значущої інформації про минуле, спільного переживання й утворення спільних спогадів засобами вироблення ритуалів увічнення, вшанування, святкування тощо знакових для нації та держави осіб і подій, заснування «місць пам'яті»². Усе згадане істотно впливає на вкорінення у свідомості дітей (починаючи з віку дошкілля) та молоді національної ідентичності та почуття патріотизму, а також є протидією ворожій історичній політиці, маніпуляціям тлумаченнями історичних подій, протидіє прагненням позбавити українців їхньої історичної пам'яті. Як влучно стверджує історик В. Масненко, «історична пам'ять і пов'язане з нею суспільно-психологічне оснащення спільноти відіграє провідну роль у становленні її національного усвідомлення. (Масненко, 2002, с. 62).

¹ Частину другу статті 3 доповнено пунктом 1⁻¹ згідно із Законом № 2834-IX від 13.12.2022.

² За визначенням французького історика П. Нора, «місце пам'яті – це поняття абстрактне, суто символічне, призначене вивільнити пам'яттєвий вимір з об'єктів, що можуть бути матеріальними і водночас нематеріальними, як-от вислови, гасла, ключові слова...» (Нор, 2014, с. 242). Українська вчена-історик Л. Нагорна, аналізуючи здобутки П. Нора, влучно визначила: «Символічними об'єктами можуть бути окремі події, місцевості, особи, ритуали, символи – все те, що сприймається в суспільстві як певна цінність із власною «біографією» (Нагорна, 2014, с. 120).

Для дотримання логічності прикінцевих виснувань не можна обійти увагою суто поняттєвий аспект досліджуваної проблеми. Пояснимо свою позицію. Розрізняючи, як це роблять вчені-історики (Нагорна, 2012; Філіпович 2023; Зерній, 2009 та багато інших), поняття історії як наукової галузі та історичної пам'яті як складника колективної самоідентифікації, поділяємо думку про те, що історична пам'ять є ресурсом, на відміну від історії як наукового знання про минуле, та актуалізує зв'язок часів (Філіпович, 2023, с. 175). Історична пам'ять, а вужче і конкретніше – національна пам'ять – це чи не найважливіший складник самоідентифікації індивіда, соціальної групи та суспільства загалом, бо оживляє образи історичного минулого і має особливе значення для конституювання й інтеграції соціальних груп у національну спільноту.

Доречно навести міркування американського політолога й історика Дж. Армстронга¹, який стверджував, що певні «об'єктивні» складники поняття «нація» стають важливими чинниками націєтворення, переходячи у сферу суб'єктивного, перетворюючись на символи й міфи, але міф, за Армстронгом, – це не хибне знання, а скоріше ідеологічна конструкція, створена для певної мети, інтегруючий феномен, в якому символи національної ідентичності набувають зрозумілого значення (Armstrong, 1992).

У наведених розмислах найбільш значущим, на наш погляд, є акцент на інтегруючому призначенні міфу. Ним і варто скористатися у творенні символічного наративу історії української нації, у т. ч. засобами пропаганди. І курс історії національної освіти відіграє в такому контексті двоєдину роль – ознайомлює майбутніх освітян із досягненнями і здобутками українських інтелектуалів у цій сфері й пропагує почуття гордості за зроблене, розуміння пов'язаності питань мови й освіти із суверенізаційними прагненнями українських діячів минулого.

Пристаємо до думки, що уявлення, образи, які ми створюємо про свою історію, у широкому розумінні міфічні, бо залежать від тієї позиції, яку ми самі займаємо в нашому сучасному житті, а тому слід виходити з обставин реальних викликів та інтересів державності. У розбудові національної ідентичності людина сама орієнтується на наявні в культурі норми ідеали, моделі, які, ми, педагоги, покликані переконливо окреслювати, адже «формування національної ідентичності є визначальним національним інтересом» (Критерії національної безпеки в освітній сфері, 2016).

Українські вчені Т. Василевська і Т. Бевз влучно наголошують, що питання національної пам'яті є засадничими для державного будівництва й формування відчуття належності до нації, оскільки національна пам'ять є процесом збереження і відтворення інформації про минуле, символічною формою передачі культурних смислів (Василевська & Бевз, 2023, с. 137). Понад це, авторки визначають національну пам'ять як «м'яку силу» в боротьбі українського народу проти агресивних зовнішніх впливів.

Політика пам'яті покликана формувати колективне тлумачення або розуміння минулого, визначаючи, які події, історичні дати або історичні персоналії варто зберігати в колективній пам'яті, організовувати відповідні комемораційні заходи на державному рівні. Державна політика в галузі національної пам'яті змінюється відповідно до нових викликів та увиразнених історичним і воєнним часом проблем. Про це свідчить низка прийнятих останніми роками (2022–2025 рр.) законів України у сфері національної пам'яті («Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну» (2022), «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімів» (2023), «Про внесення змін до Закону України «Про географічні назви» щодо удосконалення діяльності, пов'язаної із встановленням, унормуванням, обліком, реєстрацією, використанням

¹ Дж. Армстронг – автор книги «Український націоналізм. 1939–1945», в якій широко використовував такий метод дослідження, як інтерв'ю учасників подій.

та збереженням географічних назв» (2022), «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2024)).

Нарешті, до цього переліку законів України треба додати такий питомо вагомий акт, як Закон «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу» від 21.08.2025 № 4579-IX, де всебічно описано мету, принципи, завдання, правову основу державної політики національної пам'яті Українського народу, окреслено основні напрями діяльності суб'єктів політики національної пам'яті (Верховна Рада України, 2025).

Для нашого дослідження особливо значущими є пункти 4–5 ст. 15, де зазначено, що центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки, здійснюючи державну політику в галузі національної пам'яті, сприяє реалізації політики національної пам'яті засобами, формами та методами громадянської та історичної освітніх галузей (п. 4) та забезпечує включення до *стандартів освіти*, типових освітніх програм, модельних навчальних програм із предметів громадянської та історичної освітніх галузей питань збереження національної пам'яті (п. 5) (Верховна Рада України, 2025).

Звичайно, найширший ресурс формування історичної / національної пам'яті мають предмети і дисципліни історичної галузі. У випускників шкіл формується розуміння і сприйняття історії національного поступу. Але не варто зупинятися на цьому рівні здобуття історичних знань. Вочевидь студенти-історики мають високий рівень сформованості національної пам'яті, хоча й цьому питанню фахівці приділяють значну увагу (Масненко, 2002; Селищева, 2017; Денічева & Лук'янчук, 2024).

Але, на наше переконання, поза увагою виявився такий ресурс формування національної пам'яті, як курси розвитку історії національних галузей і гуманітарного, і технічного профілю. Зокрема, раніше у педагогічних ЗВО викладали курс історії педагогіки. Тепер його немає. Можливо, тому, що в стандартах вищої освіти, прийнятих, починаючи від 2019 р., відсутні відповідні настанови.

Разом із тим у стандартах вищої освіти другого покоління, що розробляються нині, у проєктному описі предметних областей спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, зокрема в галузі А1 Освітні науки, серед об'єктів вивчення варто зазначити чи то «історико-педагогічний досвід», чи то «розвиток національної галузі освіти».

Тож, керуючись стандартами вищої освіти останнього покоління і Законом України «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу» (2025), варто повернутися до включення курсу історії української освіти до освітніх компонентів підготовки здобувачів вищої педагогічної освіти.

У чому вбачаємо потенціал такого курсу в розумінні не лише збагачення фахового знання здобувачів освіти, а і його впливу на продовження формування національної пам'яті в студентів? Насамперед і чи не найнагальніше – це систематизоване розкриття виникнення та загострення проблеми української мови, виникнення так званого українського питання, що російська імперська влада спровокувала ще в XIX ст. і з наслідками якої ми й досі стикаємося, намагаючись остаточно їх подолати. Знання з цієї проблеми наче й на слуху у більшості нашого населення, однак глибоке розуміння властиве переважно фахівцям-історикам та філологам, а широкий загальний оперує частковими фактами, які не створюють того нетерпимого ставлення до згаданого принципово важливого питання (Видайчук, 2022), що фактично перебуває в основі самотності нації.

У преамбулі курсу варто викладати дані про той високий рівень ученості, який ще в XVI–XVIII ст. характеризував не лише професорів та випускників Переяславського, Чернігівського, Острозького колегіумів, а головне – першої на східнослов'янських землях Києво-Могилянської академії, а й високий рівень загальної грамотності пересічного українського населення.

Окремий значущий аспект міститься у висвітленні впливу українців-викладачів на розвиток освіти в «темній» у контексті грамотності Московії в XVII–XVIII ст. Фактично

українські освітні діячі принесли туди просвіту і книжне вчення, про що виразно й аргументовано описав Іван Огієнко у книзі «Українська культура» (Огієнко, 1918), так само як і про те, що ще на початку 1740-х років «кожне (українське. – Н. Д.) село мало свою (початкову – Н. Д.) школу» (Огієнко, 1918, с. 169). Натомість на початок XIX ст. таких шкіл фактично не залишилося, а селяни, які становили левову частку населення України, на 90 % були неписьменними.

У другій половині XVIII ст. царат в особі імператриці Катерини II шляхом закріпачення позбавив український народ волі-свободи, натомість козацькій старшині «пожалував» грамоту про дворянські вольності, чим розділив українців на панів і кріпаків, встановивши соціальну та станову нерівність між представниками одного народу. А вже в XIX ст. імперська сваволя остаточно знищила бодай будь-яку можливість українцям освічуватися рідною мовою, що пригальмувало загальний культурний розвиток нашого народу.

Думаємо, важливо не стільки насичувати курс історіографічними відомостями, скільки вибудовувати перед студентами причинно-наслідкові зв'язки подій та суспільних зрушень, усвідомлення яких і працюватиме на формування історичної національної пам'яті та розуміння тернистого шляху нашої національної історії.

Водночас історія нації складається, твориться діяльністю і впливами конкретних людей, тому не можна обійти увагою персоналістичний аспект мовного питання. В умовах тотальних заборон усього українського (мови, рідномовної освіти, рідномовного книговидання, рідномовного проведення релігійних обрядів, здійснення судочинства зрозумілою мовою тощо) українські патріоти шукали найменших можливостей, аби створити і поширити українські букварі, читанки та арифметики (щотниці) (П. Куліш, Т. Шевченко, О. Кониський, К. Шейковський, М. Деркач, М. Гатцук, Л. Яценко, Д. Мороз). Згодом – почати видавати бодай найпростіші книжечки-метелики для народного читання, як робили П. Куліш із однопдумцями.

Неможливо обійти увагою постаті таких борців за українське слово, які «будили в сонних і письмом і словом» спротив мовному невігластву, як Т. Шевченко, Леся Українка, Олена Пчілка, І. Франко, М. Костомаров, М. Драгоманов, Б. Грінченко, С. Русова, О. Потебня, О. Барвінський, О. Лотоцький.

Окремим національним велетом-мислителем, зокрема й у сфері освіти, постає М. Грушевський, який своєю науковою, культурно-просвітницькою, педагогічною діяльністю зміг створити єднальну ланку між «двома Українами» у складі двох імперій. Його зусиллями пересічні селяни отримали такі вкрай необхідні доступні газети, як започатковані ним видання для селян «Село» та «Засів». А багатотомна «Історія України-Руси» М. Грушевського сприяла зростанню масової української національної свідомості (Сарбей, 1993, с. 13). Учений створив концепцію української історії, що дала підстави формувати українську політичну національну стратегію.

Формуючи національну пам'ять, важливо наголошувати на тому, що суспільний прошарок української інтелігенції відігравав присутню роль у нашій історії. Йдеться, звичайно, не лише про політичних чи військових діячів, а про просвітників, подвижників духу і патріотів, як впливали на національний розвиток у сфері ствердження національної державності, утвердження національної ідентичності, ушляхення України вагомими здобутками у світовому вимірі.

Ідеї наших історичних попередників, сформульовані на базі ґрунтового розуміння архетипних рис українців, їхньої вдачі, звичаїв і особливостей, здатні мотивувати і сучасних педагогів-вихователів, і саму молодь до збереження в серці й пам'яті складного, але героїчного історичного шляху нашого народу до державності, надихати на патріотичні вчинки та поведінку заради збереження рідної країни та її суверенітету.

Ще одним присутнім джерелом формування національної пам'яті вважаємо тривалий досвід плекання рідномовних і загалом українських культурних традицій, набутий

представниками українських діаспор. У цих осередках було згенеровано і перевірено часом на практиці знання щодо шляхів плекання поколінь національно свідомих українців.

Серед сучасних здобувачів освіти варто транслювати / поширювати набутки українських діаспор у підтриманні історичної пам'яті про розвиток нації попри її розпорошеність світами, про духовні здобутки синів українського народу, які самовіддано діяли за межами України на збереження і поширення рідної мови та культурних надбань. Усвідомлене осягнення їхніх напрацювань насамперед щодо збереження та плекання рідної мови як ознаки нації формує відчуття єдності й соборності нашого народу, національну гордість і національну ідентичність, вчить зберігати навіть у складних умовах іншомовного середовища любов до рідномовності та віковичних традицій свого народу.

Широко відомими мають стати імена, наприклад, таких членів діаспор, як О. Кульчицький, Е. Жарський, В. Янів, В. Семчишин, В. Федоренко, С. Гаєвська, М. Шлемкевич, І. Крип'якевич, Б. Лончина (вдалися лише до побіжного пригадування імен). Прикладом ефективного включення до сучасного історико-педагогічного дискурсу України можна вважати спадщину Г. Ващенка (Дічек, 2025).

Не ставили за мету окреслити всі можливості курсу історії національної освіти і згадати всі імена, варті уваги і висвітлення. Це вибір кожного викладача такого освітнього компонента, який діє самостійно.

Однак наостанок додамо, що важливим складником такого курсу, на нашу думку, має бути й розгляд сучасної державної політики України у сфері національної пам'яті. Вивчення та обговорення низки законів, прийнятих державою на захист і збереження не лише національних надбань, а й на знищення залишків імперських символів та міток, яких варто позбутися, аби очистити національну пам'ять від чужорідних нашарувань.

Достойні обговорення, крім того, створення та діяльність Українського інституту національної пам'яті, який нині є і ретранслятором, і генератором державної політики національної пам'яті, чий повноваження істотно розширилися відповідно до Закону України «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу» (2025).

Висновки та перспективи подальших розвідок. Повномасштабне вторгнення сусіда-агресора на терени Української держави актуалізувало проблему захисту історико-культурної спадщини нашого народу, зокрема національної пам'яті. Впевнені, що кожен майбутній освітянин, а не лише фаховий історик, має набути компетентності у збереженні й захисті історичної пам'яті, яка має ідентифікаційне, світоглядне, патріотично орієнтоване призначення.

Насамкінець згадаємо актуальні й донині думки з експертного документа «Бачення України: реформування та відновлення соціально-гуманітарної сфери у перспективі 2030 року», де зазначено, що «політика національної пам'яті формує сприятливе суспільне та медійне середовище для постійного процесу критичного осмислення уроків далекого і близького минулого, унеможливує використання комплексів національної меншовартості або велич і винятковості у зовнішній та внутрішній політиці, дозволяє порозумітися із європейськими сусідами стосовно травм минулого, зберігає, вшановує та поширює пам'ять про боротьбу українців за свободу, протистояння людиноненависницьким, імперським режимам (Бачення України 2030 ..., 2023). Саме на це має спрямовуватися курс історії української освіти, який, упевнені, лише посилить формування усвідомлення здобувачами вищої освіти значущості рідного слова, потенціалу освіти у творенні національного добробуту та утвердженні національного суверенітету.

Тому перспективи подальших досліджень піднятого питання вбачаємо, по-перше, у розробленні оновлених, суголосних сучасній політиці національної пам'яті, освітніх компонентів, по-друге, у впровадженні їх в освітню практику ЗВО України.

Використані джерела

- Бабка, В. Л. (2017). *Історична пам'ять як фактор політичного впливу в незалежній Україні* (Автореф. дис. ... канд. політ. наук; 23.00.03). Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова. <https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/011a9c0f-7a69-40b5-8535-06f2ffc0af05/content>
- Василевська, Т., & Бевз, Т. (2024). Конструювання політики національної пам'яті: ідеї, смисли, акценти. *Політичні дослідження*, 1 (7), 136-158. <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2024-1-7>
- Верховна Рада України. (2014). *Про вищу освіту* (Закон № 76-VIII). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
- Верховна Рада України. (2025). *Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу* (Закон № 4579-IX). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4579-20#Text>
- Видайчук, Т. (2022). Аспекти історії української мови як засіб формування національної ідентичності та історичної пам'яті. *Український педагогічний журнал*, (2), 48–62. <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2022-2-48-63>
- Ганжуров, Ю. (2018). Національно-історична пам'ять: проблеми понятійної структуризації. *Наук. записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*, 5(55), 149-166.
- Городня, Н. (2018). Чинники формування історичної пам'яті сучасної української молоді. *Історичні і політологічні дослідження*, (спецвип.), 28-33.
- Денічева, О. І., & Лук'яничук, С. Ф. (2024). Виклики вищої освіти в умовах сучасних освітніх реалій. *Інноваційна педагогіка*, (75), 127–130. <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/75.24>
- Дічек, Н. П. (2024). Григорій Ващенко і наш час, або Чи актуальна українська історико-освітня спадщина в обставинах воєнного стану? *Проблеми підготовки сучасного вчителя*, 1(29), 98-107. [https://doi.org/10.31499/2307-4914.1\(29\).2024.305102](https://doi.org/10.31499/2307-4914.1(29).2024.305102)
- Дручек, О. В. (2025). Феномен історичної пам'яті в контексті реалізації завдань сучасної освіти. *Проблеми правоохоронної та освітньої діяльності*, (1), 70-78. <https://doi.org/10.59226/3041-1971.1.2025.70-79>
- Зерний, Ю. (2008). Взаємозв'язок історичної пам'яті та національної ідентичності. *Політичний менеджмент*, (5), 104-115.
- Киридон, А.М. (2017). Студії пам'яті у сучасній гуманітаристиці: історія становлення. *Український історичний журнал*, (4), 150–161. <https://doi.org/10.15407/uhj2017.04.150>
- Киридон, А. (2009). Концепт «історична пам'ять»: варіативність дефініювання. *Україна – Європа – Світ. Серія: Історія, міжнародні відносини*, (3), 112–116.
- Макаренко, Л. (2025). Формування національної свідомості здобувачів вищої освіти як філософський вектор державотворення в умовах війни. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 87 (2), 111-116. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/87-2-16>
- Макогончук, Н., Горячок, І., & Юзик, М. (2024). Особливості патріотичного виховання здобувачів ЗВО в умовах воєнного стану. *Інноваційна педагогіка*, (72), 246–249. <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/72.49>
- Масненко, В. В. (2002). Історична пам'ять як основа формування національної свідомості. *Український історичний журнал*, (5), 49-62.
- Мирний, М. (2020). *Історична пам'ять: якою вона має бути і як її формувати*. <https://zmina.info/articles/istorichna-pamyat-yakoju-vona-maye-buty-i-yak-vesty-dyskusiyu/>
- Нагорна, Л. П. (2012). *Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії*. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України.
- Нагорна, Л. (2014). Поняття місце пам'яті в сучасних memory studies. *Регіональна історія України*, (8), 55-74.
- Нора, П. (2014). *Теперішнє, нація, пам'ять*. Київ: Кліо.
- Сарбей, В. (1993). Етапи формування української національної самосвідомості (кінець XVIII – поч. XX ст.). *Український історичний журнал*, (7-8), 5-17.
- Селищева, І. (2017). Історична пам'ять у контексті історичної освіти. *Педагогіка вищої та середньої школи*, 1 (50), 222-230. <https://doi.org/10.31812/pedag.v50i0.1306>

- Сова, М., & Деніжна, С. (2022). Державно-правова політика історичної пам'яті як інструмент консолідації народів у протидії неоімперіалізму. *Філософські та методологічні проблеми права*, 1 (23), 70–77. <https://doi.org/10.33270/01222302.70>
- Сушко, А. І. (2017). Проблеми формування культури історичної пам'яті в освітньому процесі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*, (13), 43–46.
- Україна після перемоги. Бачення України 2030 (версія від червня 2022 р.) <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2022/06/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D1%96%D1%81%D0%BB%D1%8F-%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D0%B8.pdf>
- Фінін, Г. І., Руднік, Д. Г., & Хряпін, Е. О., (2023) Історична пам'ять як складова змісту вищої історичної освіти. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*, 2 (356), 42–51
- Філіпович, М. (2023). Проблеми формування історичної пам'яті в освітній сфері України. *Літопис Волині*, (28), 174–178. <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2023.28.24>
- Хмельницька, Л. (2024). Методологія викладання історії культури України у ЗВО у контексті формування національно-патріотичних цінностей. *Український літопис*, (2), 96–108. <https://doi.org/10.31470/2786-8583-2023-2-96-108>
- Чупрінова, Н. Ю., Севрук, І. І., & Соколовська, Ю. В. (2024). Історична пам'ять та національна ідентичність в умовах російсько-української війни (2014–2024 рр.). *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки*, 74 (35), 95–99. <https://doi.org/10.32782/2663-5984.2024/3>
- Armstrong, J. A. (1992). Myth and History in the Evolution of Ukrainian History. In: Potichnyi, P. J., Pelenski, J., & Zekulin, G. (Eds). *Ukraine and Russia in Their Encounter*. Edmonton. Ontario University Press. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/20150/file.pdf>
- López, C., Carretero, M. & Rodríguez-Moneo, M. (2014). Telling a national narrative that is not your own. Does it facilitate disciplinary historical understanding? *Culture and Psychology*, 20 (4), 547–571. <https://doi.org/10.1177/1354067X14554156>
- Яблонський, В. М. (Ред.). (2019). *Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України* (Аналітична доповідь). Київ: НІСД.

References

- Armstrong, J. A. (1992). Myth and History in the Evolution of Ukrainian History. In: Potichnyi, P. J., Pelenski, J., & Zekulin, G. (Eds). *Ukraine and Russia in Their Encounter*. Edmonton. Ontario University Press. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/20150/file.pdf> (in English).
- Babka, V. L. (2017). *Istorychna pam'iat yak faktor politychnoho vplyvu v nezalezhnii Ukraini* (Avtoref. dys. ... kand. polit. nauk; 23.00.03). Kyiv: NPU imeni M. P. Drahomanova. <https://enpuirb.edu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/011a9c0f-7a69-40b5-8535-06f2ffc0af05/content> (in Ukrainian).
- Chuprinova, N. Yu., Sevruk, I. I., & Sokolovska, Yu. V. (2024). Istorychna pamiat ta natsionalna identychnist v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny (2014–2024 rr.). *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Serii: Istorychni nauky*, 74 (35), 95–99. <https://doi.org/10.32782/2663-5984.2024/3> (in Ukrainian).
- Dichek, N. P. (2024). Hryhorii Vashchenko i nash chas, abo Chy aktualna ukrainska istoryko-osvitnia spadshchyna v obstavynakh voiennoho stanu? *Problemy pidgotovky suchasnoho vchytelia*, 1(29), 98–107. [https://doi.org/10.31499/2307-4914.1\(29\).2024.305102](https://doi.org/10.31499/2307-4914.1(29).2024.305102) (in Ukrainian).
- Dienicheva, O. I., & Lukianchuk, S. F. (2024). Vykylyky vyshchoi osvity v umovakh suchasnykh osvitnikh realii. *Innovatsiina pedahohika*, (75), 127–130. <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/75.24> (in Ukrainian).
- Druchek, O. V. (2025). Fenomen istorychnoi pamiaty v konteksti realizatsii zavdan suchasnoi osvity. *Problemy pravookhoronnoi ta osvithoi diialnosti*, (1), 70–78. <https://doi.org/10.59226/3041-1971.1.2025.70-79> (in Ukrainian).
- Filipovych, M. (2023). Problemy formuvannia istorychnoi pamiaty v osvitnii sferi Ukrainy. *Litopys Volyni*, (28), 174–178. <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2023.28.24> (in Ukrainian).
- Finin, H. I., Rudnik, D. H., & Khriapin, E. O., (2023) Istorychna pamiat yak skladova zmistu vyshchoi istorychnoi osvity. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka*, 2 (356), 42–51 (in Ukrainian).

- Hanzhurov, Yu. (2018). Natsionalno-istorychna pamiat: problemy poniatiinoi strukturyzatsii. *Nauk. zapysky IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*, 5(55), 149-166 (in Ukrainian).
- Horodnia, N. (2018). Chynnyky formuvannia istorychnoi pamiaty suchasnoi ukrainskoi molodi. *Istorychni i politolohichni doslidzhennia*, (spetsvyp.), 28-33 (in Ukrainian).
- Khmelnyska, L. (2024). Metodolohiia vykladannia istorii kultury Ukrainy u ZVO u konteksti formuvannia natsionalno-patriotychnykh tsinnosti. *Ukrainskyi litopys*, (2), 96-108. <https://doi.org/10.31470/2786-8583-2023-2-96-108> (in Ukrainian).
- Kyrydon, A. (2009). Kontsept «istorychna pamiat»: variatyvnist definiuvannia. *Ukraina – Yevropa – Svit. Seriia: Istorii, mizhnarodni vidnosyn*, (3), 112–116 (in Ukrainian).
- Kyrydon, A.M. (2017). Studii pamiaty u suchasnykh humanitarystytysi: istoriia stanovlennia. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, (4), 150–161. <https://doi.org/10.15407/uhj2017.04.150> (in Ukrainian).
- López, C., Caretero, M. & Rodríguez-Moneo, M. (2014). Telling a national narrative that is not your own. Does it facilitate disciplinary historical understanding? *Culture and Psychology*, 20 (4), 547-571. <https://doi.org/10.1177/1354067X14554156> (in English).
- Makarenko, L. (2025). Formuvannia natsionalnoi svidomosti zdobuvachiv vyshchoi osvity yak filosofskiy vektor derzhavotvorennya v umovakh viiny. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 87 (2), 111-116. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/87-2-16> (in Ukrainian).
- Makohonchuk, N., Horiachok, I., & Yuzyk, M. (2024). Osoblyvosti patriotychnoho vykhovannia zdobuvachiv ZVO v umovakh voiennoho stanu. *Innovatsiina pedahohika*, (72), 246–249. <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/72.49> (in Ukrainian).
- Masnenko, V. V. (2002) Istorychna pamiat yak osnova formuvannia natsionalnoi svidomosti. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, (5), 49-62 (in Ukrainian).
- Myrnyi, M. (2020). *Istorychna pamiat: yakoiu vona maie buty i yak yii formuvaty*. <https://zmina.info/articles/istorychna-pamyat-yakoyu-vona-maye-buty-i-yak-vesty-dyskusiyu/> (in Ukrainian).
- Nahorna, L. (2014). Poniattia mistse pamiaty v suchasnykh memory studies. *Rehionalna istoriia Ukrainy*, (8), 55-74 (in Ukrainian).
- Nahorna, L. P. (2012). *Istorychna pamiat: teorii, dyskursy, refleksii*. Kyiv: IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy (in Ukrainian).
- Nora, P. (2014). *Teperishnie, natsiia, pamiat*. Kyiv: Klio (in Ukrainian).
- Sarbei, V. (1993). Etapy formuvannia ukrainskoi natsionalnoi samosvidomosti (kinets XVIII - poch. XX st.). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, (7-8), 5-17 (in Ukrainian).
- Selyshcheva, I. (2017). Istorychna pamiat u konteksti istorychnoi osvity. *Pedahohika vyshchoi ta serednoi shkoly*, 1 (50), 222-230. <https://doi.org/10.31812/pedag.v50i0.1306> (in Ukrainian).
- Sova, M., & Dienizhna, S. (2022). Derzhavno-pravova polityka istorychnoi pamiaty yak instrument konsolidatsii narodiv u protydiv neoimperializmu. *Filosofski ta metodolohichni problemy prava*, 1 (23), 70–77. <https://doi.org/10.33270/01222302.70> (in Ukrainian).
- Sushko, A. I. (2017). Problemy formuvannia kultury istorychnoi pamiaty v osvitnomu protsesi. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, (13), 43-46 (in Ukrainian).
- Ukraina pislia peremohy. Bachennia Ukrainy 2030 (versii vid chervnia 2022 p.). <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2022/06/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D1%96%D1%81%D0%BB%D1%8F-%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D0%B8.pdf> (in Ukrainian).
- Vasylevska, T., & Bevz, T. (2024). Konstruiuvannia polityky natsionalnoi pamiaty: idei, smysly, aktsenty. *Politychni doslidzhennia*, 1 (7), 136-158. <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2024-1-7> (in Ukrainian).
- Verkhovna Rada Ukrainy. (2014). Pro vyshchu osvitu (Zakon No. 76-VIII). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (in Ukrainian).
- Verkhovna Rada Ukrainy. (2025). Pro zasady derzhavnoi polityky natsionalnoi pamiaty Ukrainy narodu (Zakon No. 4579-IX). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4579-20#Text> (in Ukrainian).
- Vydaichuk, T. (2022) Aspekty istorii ukrainskoi movy yak zasib formuvannia natsionalnoi identychnosti ta istorychnoi pamiaty. *Ukrainskyi pedahohichni zhurnal*, (2), 48–62. <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2022-2-48-63> (in Ukrainian).

Yablonskyi, V. M. (Red.). (2019). *Polityka istorychnoi pamiaty v konteksti natsionalnoi bezpeky Ukrainy* (Analychna dopovid). Kyiv: NISD (in Ukrainian).

Zernii, Yu. (2008). Vzaiemoviazok istorychnoi pamiaty ta natsionalnoi identychnosti. *Politychnyi menedzhment*, (5), 104-115 (in Ukrainian).

Natalia Dichek, Doctor of Sciences in Education, Professor, Head of the Department of History and Philosophy of Education Institute of Pedagogy National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

Research interests: history of Ukrainian and foreign education, methodology of historical and educational research, historical and pedagogical biographical studies, Makarenko studies in English-speaking countries.

THE COURSE OF THE HISTORY OF UKRAINIAN EDUCATION AS AN INEXHAUSTIBLE POTENTIAL FOR FORMING NATIONAL MEMORY IN FUTURE EDUCATORS

Abstract. The article presents the author's reflection on the potential resource of the educational component of the history of national education for strengthening the formation of national memory and national self-awareness among learners of the second and third levels of higher education, primarily in pedagogical education, within the context of the challenges of the period of martial law caused by Russian military aggression against Ukraine.

The purpose of the article is, based on the challenges and needs of the present day as well as on the current state policy of historical memory of Ukraine, to substantiate the expediency of introducing the mandatory teaching of the educational component *History of National Education* for students of pedagogical specialties as an effective factor in continuing the formation of national historical memory.

The research methodology of the issues raised is based on source analysis and retrospective examination of documentary and interpretative texts that reveal the approaches of official authorities and researchers to understanding the concepts indicated in the title and purpose of the article. Taken together, these texts represent the contemporary discourse in the field of explicating historical memory and the means of its formation. The textual analysis was also carried out within the framework of a hermeneutic approach to the interpretation of the selected texts, which involves a semantic analysis of linguistic forms and constructs.

It is argued that the full-scale armed invasion by the neighbour- aggressor into the territory of the Ukrainian state has actualized the problem of protecting the historical and cultural heritage of our people, including national memory in the field of education, especially the native language. Every future educator, not only professional historians, should acquire competencies in preserving and protecting historical memory, which has an identificational, worldview, and patriotically oriented purpose.

The potential opportunities of the educational component *History of National Education* are revealed, with emphasis on the history of Ukrainians' struggle for native-language enlightenment and education, on the significance of highlighting the role of Ukrainians abroad in defending the native language and traditions, which embodies the idea of Ukrainian unity (sobornist), as well as on the importance of future educators' understanding of the contemporary legislative component of the state policy of national memory of the Ukrainian people.

Keywords: national memory; historical memory; native language; native-language education; diaspora abroad; policy of national memory.